

БЕРГУНОВ
Віктор Анатолійович,
д-р с.-г. наук, проф.,
член-кор. НААН,
директор ДНСГБ НААН
(м. Київ)

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
(ДО 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАСНУВАННЯ НААН
ТА 10-РІЧЧЯ ЦЕНТРУ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ ДНСГБ НААН)**

В статті висвітлено історичну ретроспективу організаційного поступу Національної академії аграрних наук України та роль Центру історії аграрної науки ДНСГБ в дослідженні становлення та розвитку сільського господарства як організації виробництва та галузі знань.

В статье освещена историческая ретроспектива организационного прогресса Национальной академии аграрных наук Украины и роль Центра истории аграрной науки ДНСГБ в исследовании становления и развития сельского хозяйства как организации производства и области знаний.

The historical retrospective of the organizing progress of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine and the role of the Center for History of Agricultural Science of State Scientific Agricultural Library in the study of formation and development of agriculture as the organization of production and knowledge are observed in the article.

Видатний французький філософ Жан-Жак Руссо стверджував, що «Єдиний засіб утримати державу в стані незалежності від будь-кого – це сільське господарство. Володійте ви хоч би всіма світовими багатствами, якщо вам нічим харчуватися – ви залежите від інших. Торгівля створює багатство, однак сільське господарство забезпечує свободу».

У всі часи існування цивілізації на теренах сучасних українських земель і за різних систем влади сільське господарство було й залишається провідною

галуззю економіки. За даними академіка М.В. Зубця, в сільському господарстві донедавна вироблялося 35 % валового продукту, працювало 29% населення і активно використовувалося 33% основних фондів [1]. Біблійний вислів «Хто обробляє землю свою, той хлібом насичується, хто ж за марницею гониться, той позбавлений розуму» (*Кн.: Пр. 12.11*) стосується саме українських земель.

Досвід становлення цивілізацій доводить, що розвиток аграрного сектору будь-якої країни неможливий без наукового забезпечення. Як свідчить історія, не оминуло цей принцип і вітчизняне сільське господарство.

Незважаючи на думку сучасних істориків про майже трьохсотрічне запізнення в розвитку різних галузей вітчизняного сільського господарства на початок ХІХ ст. порівняно з провідними європейськими країнами [2], агрономічна наука, за А.А. Вербіним, «... розвивалась самотніми шляхами...» за рахунок «...оригінальної постановки при вирішенні найважливіших теоретичних і практичних питань» [3]. Мало того, один із кращих істориків галузевого дослідництва на українських землях за царської доби Б.К. Єнкен додавав, що «вітчизняні галузеві наукові установи за своєю ідеєю і наповненням є продуктом національної творчості і мають оригінальний російський відбиток» [4]. Хоча видатний вітчизняний агроном І.О. Стебут на першому з'їзді дослідників у 1901 році стверджував, що «сільськогосподарський досвід має давнє коріння як саме землеробство, однак цей досвід, потрібно сказати, нав'язувався землеробу поза його волі, і тим не менш, слугував часто останньому, що мав спостережливість, вказівкою подальших дій...» [5]. Формалізація сільськогосподарської дослідної справи як галузі знань або, за Н.К. Недокучаєвим, «сукупність відомостей і методів вивчення сільськогосподарських явищ» остаточно завершилась у 1883 році після виходу праці В.В. Докучаєва «Російський чорнозем», а як організації або «сукупність установ і заходів, що мають кінцевою метою удосконалення техніки сільського господарства» продовжується до сьогодення [6].

Поява останньої складової у сучасному розумінні побудови дослідництва пов'язана із створенням у 1884 році першої постійно діючої організаційної одиниці – Полтавського дослідного поля (рис. 1) [7].

Рисунок 1. Адміністративний будинок Полтавського дослідного поля (фото 1884 р.)

Запізнюючись також у порівнянні з Європою щодо організації галузевого дослідництва майже на 50 років (перша агрономічна дослідна станція у світі була створена в 1835 році французьким

вченим Жан-Батистом Буссенго у власному маєтку Бехельбронне), вітчизняна аграрна наука за досить короткий проміжок часу наприкінці XIX – початку XX ст. за рахунок продуманої системи державної підтримки щодо її достойного існування довела свою необхідність як дієвого важеля підвищення продуктивності полів та ферм.

Таке відбувалося вже на початку минулого століття, завдячуючи цілій низці взаємодоповнюючих обставин та подій у житті країни. На **перше місце** хотів би поставити приватну ініціативу, що сьогодні, згідно з визначеннями О.Ю. Єліної, належить до категорії «соціальних патронів», або прогресивних представників аристократії і великих землевласників [8]. До їхнього числа зі свого боку окремою групою додаю інтелігенцію, в основі сприйняття дійсності якої був інтелект. Вона сформувалася в окремий прошарок суспільства в середині XIX ст. із «петровських різночинців» кінця XVIII ст. Нова генерація навчилася цінувати все зроблене нею в ім'я процвітання Вітчизни, а потім уже її правителями. Завдячуючи інтелігенції, особливо на регіональному рівні, країна отримала десятки початкових і спеціальних навчальних закладів, бібліотек, музеїв і т. ін. **Друге.** З історії відомо, що всілякі війни, революції, реформи, переселення, кризи є поштовхом до прогресу. Для Російської імперії

до цього спонукала реформа 1861 р., яка примусила, на думку К.А. Тімірязєва, широко досліджувати природні багатства країни.

Бажання мати власний якісний сільськогосподарський продукт посилилося в країні у 70-х роках позаминулого століття, коли нахлинув закордонний потік техніки та насіння, які здебільшого, як не дивно, не задовольняли потреб товаровиробників галузевої продукції. Крім того, через двадцять років після проведення реформи чисельність населення країни збільшилася на 28% і досягла 64 млн осіб, що призвело до скорочення навантаження на одну десятину рілля з 4,8 до 3,8 десятин [9].

Третьою причиною стали численні посухи. Як писав згодом академік П.А. Власюк, «Засухи на Україні приносили большой ущерб сельскому хозяйству. В XVIII в. здесь было отмечено 34 засушливых года, в XIX в. – 40...» [10]. Країні потрібно було шукати альтернативні шляхи вирішення питання своєї продовольчої безпеки шляхом отримання стійких урожаїв основних польових культур. А відтак геніальний вчений В.В. Докучаєв наполягав: «Все эти враги сельского хозяйства: ветры, бури, засухи и суховеи страшны нам лишь только потому, что мы не умеем владеть ими. Они не зло; их только надо изучить и научиться управлять ими, и тогда они же будут работать нам на пользу» [11]. Цілою серією своїх публікацій та узагальнень результатів доводжу, що **четвертою** основоположною обставиною стало широке запровадження французької системи освіти з 1803 р., яка розв'язала наступні проблеми: 1) централізоване управління; 2) помірну плату за навчання; 3) авторитарний стиль управління, а головне – 4) фінансування державою всієї системи організації освіти [12]. Французька школа спиралась на принцип меритократизму. Це означало, що кожний повинен отримувати лише те, що заслуговує за особистими здібностями і досягненнями, незалежно від походження. Головне, що французька система загальної освіти дала змогу запровадити і вищу сільськогосподарську, з лона якої наприкінці XIX ст., вийшла сільськогосподарська дослідна справа як організація та складних культур нації. **П'ятою причиною**, яка об'єднує всі попередні в одне ціле, стало

розширення промислового виробництва, стрімкий ріст населення, поява великих індустріальних міст і т.д., що, безперечно, потребувало зміни супроводжувальної інфраструктури для розв'язання нагальних продовольчих проблем і, що важливо, максимального перепрофілювання вітчизняного сільського господарства на експорт. А це, у свою чергу, не тільки вимагало підвищення продуктивності рослинництва і тваринництва, а й пошуку нових угідь для цих цілей.

Видатну організаційну функцію щодо вивчення природних багатств країни, а також розгортання спеціальної фахової освіти відіграли створені згідно з указом і «Положенням про губернські та повітові земські установи» Олександра II та введені в дію з 1 січня 1864 р. в 33 губерніях Європейської Росії форпости запровадження нового і, головне, як виявилось, – прогресивного для різних складників у країні. Їх разом із творчими об'єднаннями за фаховими інтересами у вигляді товариств [13, 14] і з'їздів [15] виокремлюю **шосту першопричину**. Безсумнівно, існували й інші, не менш важливі чинники, але вони були скоріше ситуаційного характеру, а не генеруючого щодо основного поставленого завдання. Серед них виділено – розвиток цукровиробництва починаючи з 1800 року [16], розгортання широкомасштабних меліорацій завдячуючи створеній у 1872 році особливої Комісії для дослідження

Рисунок 2. W.H. Хетч
(H. Hatch)

положення вітчизняного сільського господарства та спеціальної Західної експедиції на чолі з генералом Й.І. Жилінським [17], а також сподівань не тільки переведення хліборобства на індустріальну основу після великого успіху країни з показників якості зернової продукції на Чикагській Всесвітній виставці 1893 року, присвяченій 400-річчю відкриття Х. Колумбом Америки [18], а й бажанні запозичити

організаційну структуру побудови галузевого дослідництва цієї країни, яка у своїх основоположних принципах в деякій мірі дублювала підписаний

президентом США 2 березня 1887 року «біль», що отримав назву його розробника – Хетча (W.H. Hatch) (рис. 2). В його основі було рішення про виділення федеральних коштів на утримання дослідних станцій країни.

Як наслідок, на 1914 рік держава входить до числа провідних країн світу – експортерів вирощеної сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, багато в чому завдячуючи створення досить дієздатної вертикалі агрофахівців, які на місцях відповідали за подальший розвиток вітчизняного сільського господарства та широке запровадження новітніх галузевих розробок. Як видно з таблиці 1 на дев'ять українських губерній їх кількість досягала всього 1923 особи. Реально фінансово відчувши зиск від можливостей дослідництва, можновладці через прийняття 28 травня 1901 року «Положення про сільськогосподарські дослідні установи» розпочали шлях до координації його ведення через відповідну організаційну систему або вертикаль, враховуючи потреби природно-кліматичних умов регіону, а згодом і їх спеціалізацію.

Таблиця 1.

Показники чисельності і ефективності діяльності агрономічного персоналу на українських землях станом на 1.01.1914 року

Назва губернії на українських землях	Загальна кількість агроперсоналу, який знаходився на службі	Кількість с.-г. населення на 1 особу агроперсоналу	Кількість десятин посівної площі, що приходилося на 1 особу агроперсоналу	Витрати (в рублях) на 1 особу агроперсоналу із розрахунку на тисячу сільських мешканців
Полтавська	319	10399	6686	101,35
Київська	307	12733	6386	93,61
Харківська	304	9286	7241	140,19
Волинська	204	18174	9417	78,86
Катеринославська	199	14193	15683	94,22
Херсонська	180	13614	17359	107,49
Чернігівська	164	16960	9274	74,49
Подільська	125	28626	15991	45,76
Таврійська	121	12733	21733	114,45

Це дало змогу до подій 1917 року вибудувати досить дієву організаційну структуру ведення дослідництва: 1) колективні досліді; 2) дослідні ділянки; 3) дослідні поля; 4) місцеві або внутрішньорайонні станції; 5) з 1908 року – районні станції та 6) з 1912 року – обласні станції. За різними даними, на 1913 рік кількість галузевих дослідних установ в Україні налічувала 46 одиниць. До

революційних подій 1917 року вона вже становила 63 установи, серед яких – 18 дослідних полів, 12 – контрольньо-насінневих станцій та 33 – дослідні поля, де велась селекційна робота з 34 культурами [19] і, головне, що їх діяльність на 75 % фінансувалася Департаментом землеробства, а 25 % – за рахунок місцевих органів самоврядування та приватних осіб.

Слід також наголосити, що під кінець царської доби вітчизняна сільськогосподарська дослідна справа остаточно виокремилась з лона вищої галузевої освіти як складова національної культури із власними традиціями,

Рисунок 3. Головний корпус Харківської сільськогосподарської обласної селекційної станції, побудованої за проектом інженера – архітектора Є.Н. Сердюка (1909 р.)

особливостями та корифеями навіть світового гатунку, що успішно працюють на її благо на Наддніпрянщині. Серед них хотів би виділити професорів: М.Г. Ліванова (1751– бл. 1800), С.М. Ходецького (1820–1887), А.Є. Зайкевича (1842–1931), С.М. Богданова (1859–1920), П.Р. Сльозкіна (1862–1927), О.Г. Набокiх (1874–1920), Є.П. Вотчала (1864–1937), В.В. Колкунова (1866–1939), С.Л. Франкфурта (1866–1954), П.В. Будріна (1857–1939) та ін.

Серед визначних здобутків на ниві агрономії за цей період слід назвати відкриття світового виміру науковців Полтавського дослідного поля наприкінці ХІХ ст., які встановили, що для підвищення продуктивності агрофітоценозів потрібно впливати не тільки на ґрунт, а й на саму рослину. Професор кафедри

агрономії Харківського університету А.Є. Зайкевич став першим автором методики проведення польових досліджень у Російській імперії, розробивши у 1892 році «Інструкцію для дослідних полів» за результатами власних досліджень у 1881–1883 роках на замовлення Харківського товариства сільського господарства [20]. Інший харків'янин, заступник директора Харківської дослідної станції М.М. Вольф також першим застосував математичні методи для оцінки результатів польового експерименту [21]. А ще раніше видатний вчений, що творив на українських землях, професор Університету Св. Володимира у Києві С.М. Богданов першим у світовій науці класифікує ґрунтові води, формулює поняття «мертвого» (незасвоюваного рослинами) запасу води в ґрунті на чверть століття раніше від американських дослідників Бріггса та Щанця [22]. Також слід згадати відкриття фактично першої в Європі спеціальної селекційної дослідної установи – Харківської селекційної станції у 1908 році (рис. 3) [23], а також заснування першої на континенті машинно-випробувальної станції професором Київського політехнічного інституту К.Г. Шиндлером (1869–1940) у 1900 році [24]. Цей перелік можна продовжувати і стосовно інших галузей сільськогосподарської науки.

Характерним прикладом «зиску» від дослідництва цього періоду можуть слугувати дані стосовно врожайності зернових культур провідного аграрного регіону країни – Полтавщини. Якщо у 1887–1896 роках вона складала в середньому 7,2 ц/га, то, завдячуючи широкій пропаганді одержаних дослідницьких результатів у питаннях сортової агротехніки, у наступному десятиріччі (1897–1906) рівень врожайності досяг 8,4 ц/га, а у великих господарствах відповідно збільшився з 9,2 до 11,3 ц/га. Станом на 1913 рік ця цифра досягла показника – 13 ц/га зерна [25].

Новий якісний організаційний крок щодо ведення галузевого дослідництва, що функціонує до сьогодні, був зроблений після остаточного встановлення на українських землях радянської влади у 1920 році. Двадцять років минулого століття пройшли для інтелігенції під знаком сподівань

ленінської конфедерації або рівноправ'я для всіх народів оновленої багатонаціональної країни. Повною мірою це стосувалося і організації галузевого дослідництва, спочатку в роки «воєнного комунізму», потім НЕПу під загальним підходом, що сьогодні відносять до років українського ренесансу. Серед новітніх організаційних розбудов цього періоду – крайова організація ведення сільськогосподарської дослідної справи, в першу чергу за територіальним підходом, а потім – з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов [26]. Все десятиріччя точилася дискусія між владою та серед провідних учених щодо недоліків такої побудови, яка нав'язувалась з Москви. Незважаючи на них, завдячуючи патріотам своєї справи на кшталт В.І. Сазанова (1879–1967), С.П. Кульжинського (1880–1947), О.А. Янати (1888–1938), Г.Г. Махова (1886–1952), Д.Г. Віленського (1892–1960), М.М. Вольфа (1882–1933) та ін. були досягнуті значні здобутки в подальшому розвитку галузевої науки. Серед них слід виділити відпрацьовані системи сівозмін для різних типів ґрунтів з урахуванням спеціалізації регіонів, створення першої синтетичної ґрунтової карти України, геоботанічне обстеження меліоративного фонду республіки, розробка української сільськогосподарської ботанічної класифікації тощо. До значущих здобутків 20-х років ХХ ст. потрібно також віднести видання у 1928 році О.К. Філіповським державною мовою унікального підручника «Сільськогосподарська досвідна справа»; обсягом 186 сторінок, що не має аналогів до сьогодення [27]. Автор шляхом історико-наукового аналізу довів внесок українських вчених-аграріїв у еволюцію галузевої наукової думки з відкриттями та здобутками світового рівня.

Відштовхуючись скоріше від принципу «демократичного централізму», комуністична влада для потреб становлення колгоспно-радгоспного будівництва, маючи при цьому бачення мілітаризації країни для побудови світлого майбутнього – світового комунізму, через широке запровадження інституалізації дослідництва з 22 травня 1931 року згідно з постановою № 154 РНК УСРР вперше перейшла до академічної форми його існування у назві – Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук на чолі з академіком

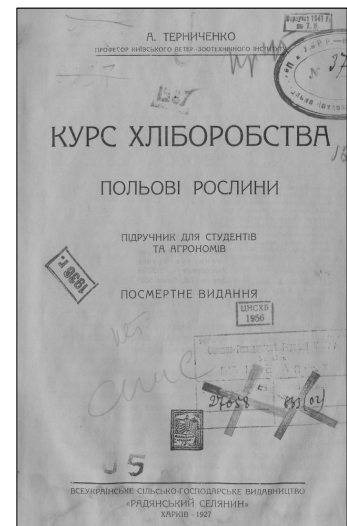
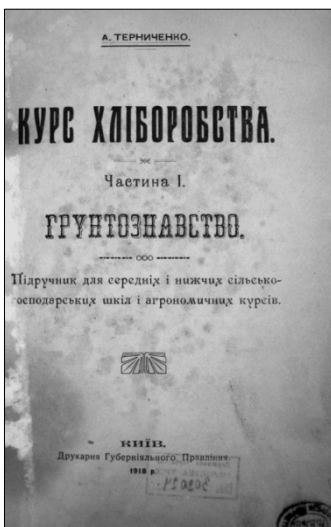
ВУАН О.Н. Соколовським, «щоб пристосувати всю науково-дослідну роботу на Україні в галузі сільського господарства до справи піднесення та соціалістичної реконструкції сільського господарства УСРР і щоб встановити єдине організаційне й методичне керівництво науково-дослідною роботою...» [28]. До числа перших академічних галузевих дослідницьких інституцій Академії увійшла і Центральна сільськогосподарська бібліотека (нині – ДНСГБ НААН).

Слід сказати, що поява ВУАСГН була не випадковим кроком з боку існуючої системи влади, а фактично втілювала в життя рішення Першого з'їзду Рад Союзу РСР від 30 грудня 1922 року і Президії ЦВК СРСР від 8.08.1924 року про організацію ВАСГНІЛ, що, до речі, і відбулася згідно з Постановою РНК СРСР від 25 червня 1929 року [29]. До речі, другим віце-президентом ВАСГНІЛ призначається відомий український вчений та державний діяч М.М. Вольф [30]. Бажання мати її український аналог свій організаційний початок веде з осені 1924 року. Хоча, заради справедливості, слід сказати, що питання створення такого осередку знань в Україні вперше обговорювали делегати сьогодні майже забутого зібрання – 1-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, що пройшов 22–26 жовтня 1917 року у Києві [31]. Взагалі роки перших сподівань державності України або української революції 1917–1920 років щодо державотворення для

потреб галузевого дослідництва залишаються комплексно не вивченим. Серед проявів позитиву потрібно виділити видання перших підручників

державною мовою А.Г. Терниченка (1882–1927) у 1918 році «Хліборобство» (рослинництво) [32] та «Грунтознавство» [33], що, безперечно, стверджували значні здобутки українських учених на цій ниві з

національним колоритом.

Протягом більше шести років влада дискутувала з науковцями, на основі чого створити галузеву академію і де вона має бути розміщена [34]. Щодо першого – то спочатку пропонувався Сільськогосподарський Науковий Комітет України (рис. 4), створений 1 листопада 1918 року [35] на чолі з геніальним вченим академіком В.І. Вернадським [36], а потім після остаточної його ліквідації 1.10.1927 року за прояви націоналізму – на основі Київського сільськогосподарського інституту [37] або Харківського сільськогосподарського інституту ім. Х. Раковського [38]. Однак після утворення ВАСГНІЛ було прийнято остаточне рішення про організацію ВУАСГН як окремої структури при профільному наркоматі УСРР.

Основний тягар підготовчої роботи щодо переходу сільськогосподарської дослідної справи як організації спочатку на інститулізовану, а потім і загальноакадемічну координуючу основу прийняв на себе зовсім забутий сьогодні дорадчий орган НКЗС УСРР – його Науково-Консультаційна Рада, що була створена Постановою ВУЦВК і РНК від 11 січня 1928 року [39]. Саме вона готувала необхідні документи на засідання РНК УСРР 3 квітня 1930 року, яка прийняла рішення про заснування ВУАСГН згідно з п. 2 своєї Постанови № 11/664 «Про реконструкцію сільськогосподарської справи» [40]. 5 вересня 1930 року Президія ВАСГНІЛ (протокол № 38) теж підтверджує таке рішення республіканської влади своєю постановою «Про розгортання мережі науково-дослідної установ УСРР».

Після початку діяльності ВУАСГН активно включилась у наукове забезпечення ведення сільського господарства УСРР. Вона першою серед інших галузевих академій країни формує тематичний план своїх науково-дослідних робіт. Переважна більшість із ста задекларованих дослідницьких тем за своєю постановкою не втратили актуальності до сьогодення.

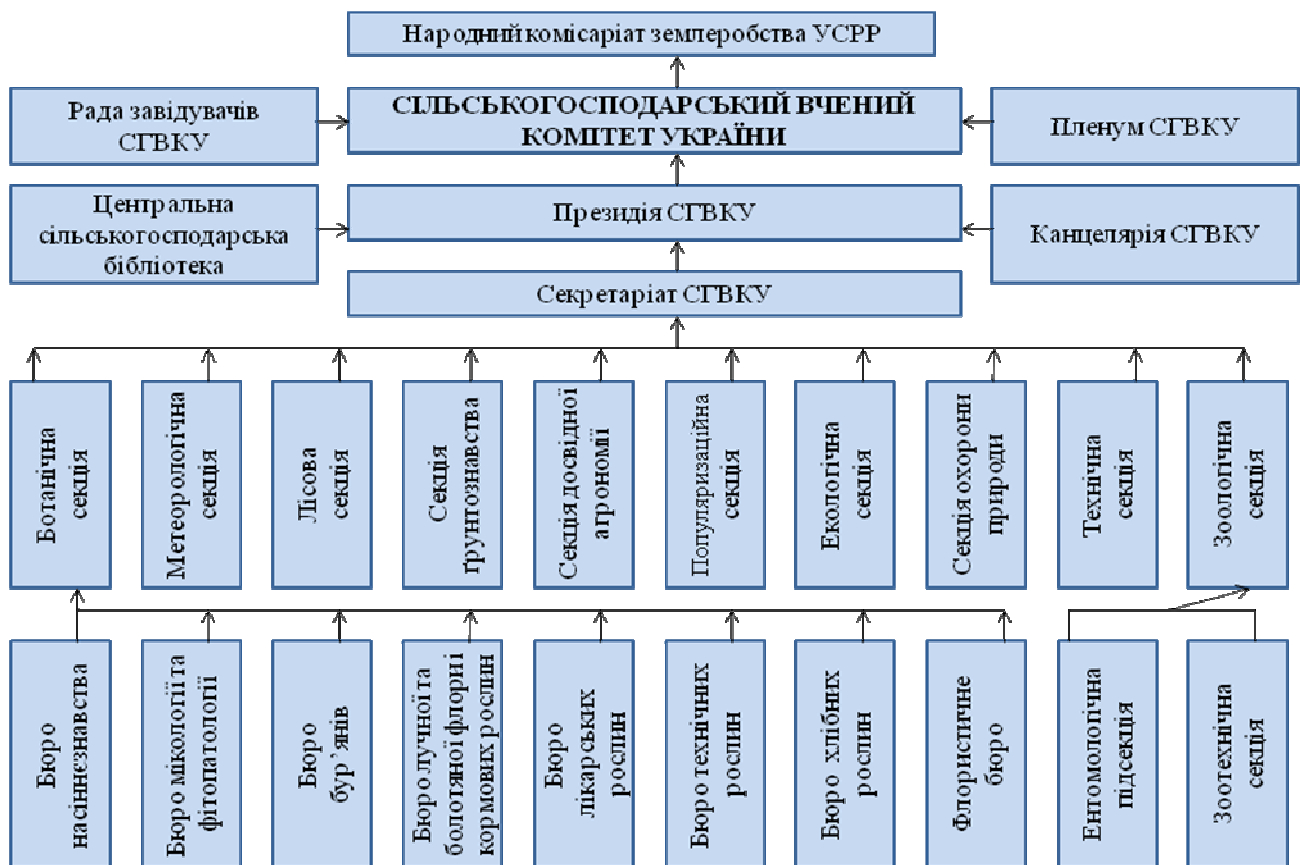

Рисунок 4. Схема організаційної структури Сільськогосподарського Вченого Комітету України при НКЗ УСРР у 1920 р.

Серед найвизначніших здобутків академічної галузевої науки у цей період слід виділити проведення агроінвентаризації ґрунтів республіки та їх широкомасштабного вапнування, а також обстеження та картографування у 3-х та 10-верстовому масштабі територій всіх регіонів українських земель, що входили на той час до складу СРСР, які здійснив Всеукраїнський НДІ ґрунтознавства (нині – ННЦ «Інститут землеробства НААН» та ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН»).

Однак досить швидко ВУАСГН стала заручником політизації всіх складових життя країни. Остаточно «звалили» Академію наслідки голоду 1932 року. Виникнення його радянська влада поклала на недоліки в роботі цього координуючого органу галузевої науки. Як наслідок, практично весь керівний склад Президії на чолі з першим віце-президентом А.М. Сліпанським був репресований [41]. Про що сталінський намісник П. Постишев відзвітувався у листопаді 1933 році на черговому пленумі ЦК. На фоні системних політичних процесів, що практично кожний рік проходили в Україні у 30-х роках минулого

століття стосовно аграрної еліти, це був майже вирок щодо майбутнього існування Академії. Таке і відбулося у 1935 році [42]. У цьому ж році, через шість років після свого заснування, ВАСГНІЛ вперше отримує у своєму складі 51 дійсного члена (академіка). Серед них – 24 особи мають відношення до України, а саме: О.С. Бондаренко (1893–1941), Г.М. Висоцький (1865–1940), А.І. Гайстер (1899–1944), Б.М. Завадовський (1895–1951), М.М. Завадовський (1891–1957), М.Ф. Іванов (1871–1935), О.К. Кедров-Зіхман (1885–1964), Т.Д. Лисенко (1898–1976), Є.В. Оппоков (1869–1938), Б.М. Рождественський (1874–1943), В.Г. Ротмістров (1866–1941), О.Н. Соколовський (1884–1959) та ін. [43].

На цьому фоні той же П. Постишев через Постанову НКЗ УРСР від 16 квітня 1934 року «Про організацію колгоспних хат-лабораторій» фактично ініціює появу нової, небаченої у цивілізованому світі, організації галузевого дослідництва [44]. Мало того, постановою ЦК ВКП(б) СРСР від 5 жовтня 1936 року для координації діяльності хат-лабораторій у Києві створюється Всесоюзний науково-дослідний інститут наукових методів посіву по лінії Наркомзему СРСР на чолі із соратником Т.Д. Лисенка – Д.Ю. Камищенком [45]. На 1.12.1936 рік їх кількість тільки в Україні досягла 9607 на 27 395 існуючих колгоспів [46]. Мало того, повсюдно створювались їх аналоги в районах і навіть областях. Однак бажаного результату, передбаченого другим сталінським п'ятирічним планом, – значного підвищення продуктивності полів і ферм досягти так і не вдалося. Хоча, наприклад, на 1938 рік кількість галузевих дослідних установ наблизилась до позначки 165 одиниць [47].

У цій ситуації в 1940 році робиться нова спроба відновити діяльність галузевої Академії. Навіть був створений організаційний комітет на чолі з М.О. Ольшанським, однак завадила Друга світова війна.

Сьогодні, за часи державності, ми можемо стверджувати, що академічна галузева наука репрезентувалась не тільки в роботі евакуйованих дослідницьких інституцій, але і їх діяльністю в період німецької окупації України. Окупанти в основному перепрофілювали галузеві дослідні установи

для своїх потреб. Досить значний прошарок учених з тих чи інших причин продовжував вести наукову діяльність. З жовтня 1941 року відновила свою діяльність Українська Академія Наук на чолі з академіком ВУАН В. О. Плотніковим. Функціонували також виключно аграрні інституції. Серед них виділявся Інститут ґрунтознавства, живлення рослин та агротехніки на чолі з професором Г.Г. Маховим, що був створений на основі Українського НДІ соцземлеробства. Серед його наукових здобутків – комплексна експедиція по Україні влітку 1942 року. За її результатами чи не вперше створюється карта ерозійності ґрунтів України. Також функціонували практично всі селекційні установи.

Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 20.10.1945 р. вітчизняна сільськогосподарська дослідна справа вперше офіційно репрезентується в системі АН УРСР через спеціально створений Відділ сільськогосподарських наук на чолі з академіком М.М. Гришком [48]. Не випадково наголошую про першу офіційну репрезентацію, бо передумова такого підходу мала місце ще при створенні УАН [49]. Її творець – В.І. Вернадський 9 липня 1918 року у своїй записці «До створення Української академії наук в Києві» серед іншого пропонував у структуру Академії ввести четвертий відділ або відділення прикладного природознавства, маючи на увазі його аграрне спрямування. З цією метою до Комісії по створенню УАН був запрошений учень геніального вченого К.А. Тімірязєва – С.Л. Франкфурт [50]. Хоча першою спробою організаційного початку галузевої науки в системі теперішньої НАН України слід вважати 1919 рік, коли на запрошення тогочасного президента В.І. Вернадського Сільськогосподарську секцію [51] очолив професор С.М. Богданов [52]. Наступна спроба була здійснена 15 березня 1920 року, коли Загальні збори УАН з ініціативи Соломона Львовича, який очолив після академіків В.І. Вернадського та П.А. Тутковського Сільськогосподарський вчений Комітет України, затвердили його оновлений «Статут» як нової окремої складової частини в структурі Академії [53, 54]. Однак, кінець кінцем, все не відбулося. Наступний крок було зроблено 29 червня 1929 року, коли вперше

офіційно відбулося обрання академіків ВУАН за напрямом «сільськогосподарські науки». Серед них академіками стали: М.І. Вавилов, О.Н. Соколовський, О. Леонтович, А.О. Сапегін, а трохи згодом затвердили й К.К. Гедройца [55]. Однак найбільший організаційний вплив «Велика» Академія в житті галузевої академічної науки відіграла саме в період 1945–1956 років, що було природно, оскільки всі складові країни потребували якнайшвидшої взаємодії при відновленні народного господарства після Другої світової війни. У цій ситуації, вважаю, що взаємовплив був державотворчо однаковий з обох боків. Кількість галузевих дослідницьких інституцій на 1.01.1947 рік становила 129 одиниць. Завдячуючи самовідданий праці на благо подальшого розвитку галузевої науки членів Відділення сільськогосподарських наук АН УРСР, а саме: академіків П.А. Власюка (1905–1980), Л.К. Гребеня (1888–1980), М.М. Гришка (1901–1964), О.І. Душечкіна (1874–1956), Б.Л. Ісаченка (1871–1948), М.М. Кулешова (1890–1968), Т.Д. Лисенка (1898–1976), П.С. Погребняка (1900–1976), І.М. Полякова (1905–1976), В.П. Поспелова (1872–1949), А.О. Сапегіна (1883–1946), П.О. Свириденка (1893–1971), О.Н. Соколовського (1884–1959), В.Я. Юр'єва (1879–1962) та член-кореспондентів: М.О. Тюленева (1889–1969), В.Ф. Старченка (1904–1948), П.О. Свириденка (1893–1971), Л.Й. Рубенчика (1896–1988), А.В. Ролла (1887–1961), М.Г. Попова (1893–1956), А.С. Модилевського (1883–1968), Ф.Т. Мацкова (1897–1977), Є.М. Зверезомб-Зубовського (1890–1967), П.М. Василенка (1900–1999), а також Т.Т. Демиденка, А.І. Задонцева, Г.С. Кияка, В.П. Муравйова, Т.Д. Страхова, О.М. Фаворова, Л.П. Крамаренка, Рада Міністрів України 30 грудня 1956 року своєю Постановою № 1556 вдруге відновлює академізацію організаційних основ існування вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи у вигляді Української академії сільськогосподарських наук на чолі з академіком АН УРСР П.А. Власюком (рис. 5). Вона була створена: «з метою поліпшення керівництва науково-дослідною роботою в галузі сільського господарства, підвищення теоретичного рівня досліджень, поліпшення підготовки кадрів і набуття ними знань і

практичних навиків ведення сільськогосподарського виробництва, а також повного використання наукових і педагогічних кадрів у розв'язанні завдань, поставлених ХХ з'їздом КПРС перед сільськогосподарською наукою» [56]. Відповідно до цього документа створюється 22 інституції і знову офіційно відновлюється обласна організація ведення галузевого дослідництва. За своєю організаційною побудовою УАСГН нагадувала АН УРСР. Однак була одна суттєва відмінність щодо наявності у її структурі навчальної частини для підготовки фахівців сільського господарства. Це вже був другий такого типу експеримент щодо співіснування галузевої науки та освіти через невдалу або скоріш до кінця не продуману спробу функціонування спільних агрокомбінатів на початку 30-х років ХХ ст. Іншою суттєвою відмінністю стало те, що вперше відбулися вибори президента та його заступників, а не призначення з боку партійних органів та виконавчої влади, як було у випадку з ВУАСГН на чолі з академіком ВУАН О.Н. Соколовським. І головна відмінність – вперше відбулися вибори академіків і членів-кореспондентів УАСГН. Як наслідок проявів демократизму Академія швидко стала дієвою координуючою організацією в розробці практичних і теоретичних основ подальшого розвитку сільського господарства для потреб його індустріалізації. Славу вітчизняній аграрній науці у цей період принесли академіки УАСГН:

І.Ф. Бузанов	(1903–1984),
П.М. Василенко	(1900–1999),
В.П. Васильєв	(1912–2003),
П.А. Власюк	(1905–1980),
С.З. Гжицький	(1900–1976),
Л.К. Гребень	(1888–1986),
С.Х. Дука	(1907–1960),
О.В. Квасницький	(1900–1989),
Ф.К. Кириченко	(1904–1988),

Рисунок 5. Приміщення Президії Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962)

Л.М. Клецький (1903–1989), В.С. Крамаров (1906–1986), М.М. Кулешов (1890–1968), С.І. Лебедєв (1902–1989), М.І. Медведєв (1893–1964), С.О. Мельник (1898–1968), О.С. Мусійко (1903–1980), І.О. Поваженко (1901–1991), П.Д. Пшенічний (1903–1985), М.В. Рево (1889–1962), І.Н. Романенко (1909–1982), Б.П. Соколов (1897–1984), О.Н. Соколовський (1884–1959), В.Я. Юр'єв (1874–1962), а також члени-кореспонденти УАСГН: В.Б. Бабун (1910–1978), А.А. Горлач (189–1976), О.М. Гринченко (1904–1998), Й.А. Даниленко (1903–1980), М.В. Даховський (1902–1986), В.І. Дідусь (1907–1984), П.О. Дмитренко (1909–1999), І.Г. Зорін (1910–2002), О.П. Канєвський (1902–1998), В.О. Козубенко (1899–1971), М.М. Колеснік (1904–2000), М.К. Крупський (1903–1986), Д.Ф. Лихварь (1902–1986), Б.Й. Логгінов (1898–1995), В.В. Оканенко (1906–1982), А.С. Оканенко (1894–1982), М.Т. Прокоф'єва (1912–1982), Д.П. Проценко (1899–1980), К.Є. Сироцинський (1902–1962), К.Г. Телешок (1894–1976), А.Ф. Чайковський (1902–1976), С.І. Чорнобривенко (1899–1967), О.Ю. Яценко (1898–1978).

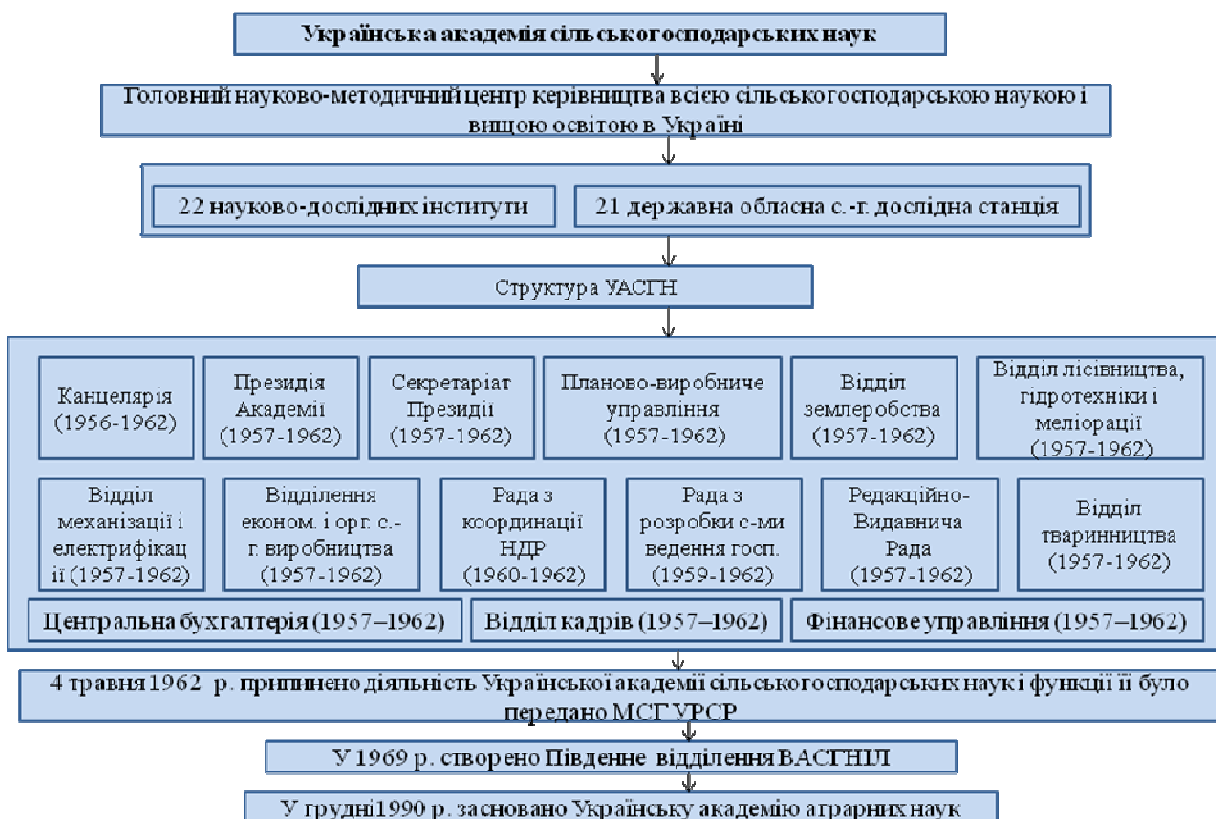

Рисунок 6. Історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою в Україні, 1956–1990 рр.

Кількість наукових працівників на обласних дослідних станціях мережі УАСГН (рис. 6), наприклад у 1960 році, досягла 666 осіб, з яких – 1 доктор та 109 кандидатів наук. Серед найбільш вагомих результатів – обстеження ґрунтів України протягом 1957–1960 рр. на площі 13,1 млн. га та складання ґрунтових карт і рекомендацій для 8716 колгоспів і 138 радгоспів [57].

Незважаючи на реальні успіхи не тільки в питаннях якнайшвидшого запровадження усього новітнього у виробництво, а й проведення низки фундаментальних теоретичних розробок вченими і освітянами УАСГН, вона знову стає заручником нових політичних реалій та вождів. Як наслідок, Постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 487 від 4.05.1962 року її знову ліквідують з офіційною версією: «у зв'язку з перебудовою управління сільським господарством і зосередженням уваги Міністерства сільського господарства УРСР на питаннях керівництва науково-дослідними установами, вищими і середніми навчальними закладами з сільського господарства, широкому впровадженню у виробництво досягнень науки та передової практики» [58]. Пунктом 5 цієї Постанови передбачалося знову відновити діяльність Відділу сільськогосподарських наук при АН УРСР, що так і не сталося за небажанням «Великої Академії».

1 березня 1965 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР приймають Постанову № 125 «Про підвищення ролі Міністерства сільського господарства СРСР у керівництві колгоспним та радгоспним виробництвом». На Міністерство сільського господарства УРСР покладалася «...розвиток сільськогосподарської науки, керівництво науковими закладами і координація науково-дослідних робіт з питань сільського господарства; організація вищого і середнього сільськогосподарського навчання, а також перепідготовки керівних кадрів і спеціалістів сільського господарства в республіці».

Відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР № 1 від 5 січня 1970 р. [59] на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР № 943 від 12 грудня 1969 р. було створено Південне відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна, яке зобов'язало Міністерство сільського господарства

СРСР передати в безпосереднє підпорядкування Академії 19 науково-дослідних інститутів. Протягом її існування головами Президії ПВ ВАСГНІЛ були: В.Ф. Пересипкін (1969–1972), М.В. Кузьменко (1972–1979), Г.О. Богданов (1979–1987) та О.О. Созінов (1987–1990).

У 1990 р. для усунення відомчих бар'єрів між науково-дослідними установами аграрного профілю, створення умов для технологічного завершення наукових розробок, комплексного підходу до наукового забезпечення всіх галузей АПК Постановою Ради Міністрів УРСР № 279 від 22.09.1990 року було засновано Українську академію аграрних наук (УААН) як науково-методичний і координаційний центр розв'язання аграрних проблем в Україні (рис. 7). До створення УААН аграрні наукові установи були розпорашені по 14 міністерствах і відомствах.

Рисунок 7. Приміщення Української академії аграрних наук

Слід сказати, що заснування УААН відповідно до Постанови РМ УРСР було зумовлено тим, як йшлося в ній, що «...Південне відділення ВАСГНІЛ і центри наукового забезпечення при агропромислових формуваннях областей слабо впливають на прискорення науково-технічного прогресу в сільському господарстві та в переробних галузях промисловості. Рівень досліджень у багатьох наукових установах республіки не відповідає вимогам динамічного розвитку галузей промислового комплексу...» та «... виходячи з положень Декларації про суверенітет України...». Ця ж постанова встановила чисельність дійсних членів (академіків) у кількості 25 осіб і такої ж кількості членів-кореспондентів. До цієї кількості додалися 12 академіків та 20 членів-кореспондентів ВАСГНІЛ, які на той час постійно працювали у наукових установах і вузах України. До Організаційного комітету по здійсненню заходів

щодо заснування УААН увійшли: О.О. Созінов – як голова Президії ПВ ВАСГНІЛ та члени: О.Г. Денисенко, В.М. Круть, М.В. Зубець, В.П. Попов, М.П. Петраченко, І.П. Макаров, В.П. Кухар, О.М. Окопний, А.О. Бабич, Г.О. Єресько, П.І. Коваленко, Д.О. Мельничук, М.П. Лісовий, Л.В. Погорілий, В.В. Юрчишин [60].

Організаційна структура Академії постійно вдосконалювалась з метою підвищення рівня управління аграрною наукою, поліпшення координації досліджень та їх методичного забезпечення. У 1996 р. було створено науково-методичні центри. У 1998 р. для дієвішого впливу аграрної науки на розвиток галузі організовано регіональні центри наукового забезпечення агропромислового виробництва.

У 1996–2000 рр. діяльність УААН здійснювалась у складних економічних умовах, що спричинило певні структурні зміни в роботі Академії: було ліквідовано ряд наукових установ та їхніх підрозділів, які діяли неефективно і не мали практичних результатів. Для поліпшення координації досліджень, усунення дублювання, ефективнішого використання коштів було створено науково-методичні та науково-технічні центри з окремих галузей аграрної науки. Здійснювалася подальша інтеграція діяльності наукових установ і навчальних закладів. У цей період продовжувалася структурна реорганізація мережі наукових установ.

На сьогодні, як свідчить офіційний web-сайт НААН, академія є державною самоврядною науковою організацією і фінансується з державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством України. Самоврядність Академії полягає в тому, що вона самостійно визначає тематику досліджень, свою структуру, вирішує науково-організаційні, господарські, кадрові питання, налагоджує міжнародні зв'язки.

Персональний склад налічує: 103 академіки, 120 членів-кореспондентів, 66 іноземних та 28 почесних членів академії.

Структурно Академія розділена на 5 галузевих відділень: землеробства, меліорації і механізації; рослинництва; ветеринарної медицини і зоотехнії;

аграрної економіки і продовольства; наукового забезпечення трансферу інновацій.

До складу Академії входять понад 340 наукових установ, підприємств і організацій. В прямому підпорядкуванні Академії 9 національних наукових центрів, 57 інститутів, 2 дослідні станції. В системі Академії працює понад 200 дослідних господарств та інших підприємств. В кожній області діють регіональні центри наукового забезпечення АПВ. З метою впорядкування діяльності науково-дослідних установ Академії було проведено оптимізацію їх кількості та площі земельних ресурсів, необхідних для виконання програм наукових досліджень та апробації і впровадження наукових розробок. На 01.01.2004 р. земельна площа її установ становила 584,2 тис. га, у т. ч. сільськогосподарських угідь 529,5 тис. га.

В наукових установах Академії працює понад 13,7 тис. осіб, з них 5,4 тис. наукових працівників, у т.ч. 381 доктор і 2,1 тис. кандидатів наук. В аспірантурі і докторантурі навчається понад 1200 осіб з 52 спеціальностей, щорічно захищається 120–130 дисертацій.

Академія проводить наукові дослідження за 1 національною, 6-ма державними цільовими, 32-ма галузевими науково-технічними програмами і 6-ма окремими проектами, координує тематику досліджень в організаціях, які працюють над розв'язанням проблем АПК, незалежно від їх відомчої підпорядкованості. Підтримує міжнародні наукові зв'язки більш як із 60-ма установами і організаціями світу.

Наукові установи Академії щорічно завершують 500–800 наукових розробок, реєструють 200–250 патентів та інших охоронних документів на винаходи і корисні моделі, укладають 350–400 ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Насінницькі господарства наукових установ щорічно виробляють 100 тис. тонн елітного насіння нових сортів зернових культур, 30 тис. тонн насіння батьківських форм гібридів кукурудзи, соняшнику, цукрових буряків та інших культур і забезпечують близько 90 % потреби держави в елітному насінні.

Науковцями Академії за останні роки виведено 2 породи, 4 внутріпородні та заводські типи сільськогосподарських тварин і 2 кроси птиці; до 25% потреби України в племінному молодняку сільськогосподарських тварин задовольняється установами НААН.

Створено сучасні лікувальні і профілактичні препарати для ветеринарії, налагоджено виробництво біопрепаратів в установах Академії. За рахунок цього ветмедицина України на 80% забезпечена вітчизняними препаратами.

Науковцями створені нові види харчових продуктів і харчових добавок, а також нові види обладнання, які дають змогу економити від 8 до 12 % сировини та інтенсифікувати окремі технологічні процеси на 15–20 %.

Щорічно установи Академії розробляють близько 35 найменувань машин та обладнання, 10–15 нових технологій і технологічних процесів, 8–10 вихідних вимог на машини та інші нормативні документи.

Академія має книжкове видавництво «Аграрна наука», видає два періодичних журнали: «Вісник аграрної науки» і Реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України», а також науково-інформаційний

**О.О. Созінов
(1978-1982)**

бюлетень «Аграрна наука – виробництво». В більшості наукових установ видаються збірники наукових праць за галузями знань.

Протягом 1990–1996 рр. Академію очолював академік НАН України, РАСГН та НААН О.О. Созінов, а упродовж 1996–

**М.В. Зубець
(1996-2011)**

2011 рр. – академік НААН М.В. Зубець.

М.Д. Безуглий
(з 2011 р.)

Все перераховане згодом дало підстави президенту України В. Ющенку своїм Указом від 6 січня 2010 року № 8/2010 надати УААН статус Національної «ураховуючи провідну роль Української академії аграрних наук у науковому забезпеченні розвитку агропромислового комплексу, значний внесок у підготовку наукових працівників, а також міжнародне визнання результатів діяльності...».

З 14 березня 2011 року президентом НААН Загальними зборами Академії обрано академіка НААН М.Д. Безуглого.

Увесь 80-річний шлях організаційного існування Національної академії аграрних наук України до її складу входила Державна наукова сільськогосподарська бібліотека. Сьогодні ДНСГБ НААН – потужна інформаційно-бібліотечна та науково-дослідна спеціалізована інституція, яка поряд з виконанням основних функцій, передбачених Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу», виконує й інші, притаманні класичним дослідним установам. До них, в першу чергу, належать історичні розвідки, які здійснює створений рішенням Президії УААН від 26 квітня 2001 року Центр історії аграрної науки. На сьогодні у ньому працює 13 докторів і 18 кандидатів наук, що безпосередньо беруть участь у виконанні дослідницьких робіт з актуальних питань зародження, становлення й розвитку аграрної науки, освіти і техніки в Україні в контексті еволюції світової галузевої думки, а також підготовці фахівців вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру за спеціальностями: «Історія науки і техніки» і «Історія сільськогосподарських наук». Останню спеціальність ДНСГБ НААН взагалі ініціювала на державному рівні щодо репрезентації.

Підсумком 10-річної плідної творчої праці Центру історії аграрної науки ДНСГБ НААН стали близько 1200 публікацій, серед яких монографії, бібліографічні та біобібліографічні покажчики, біографічні довідники та статті

які видані в Україні та закордоном [61], а також захист 63 кандидатських дисертацій та однієї докторської.

Серед найважливіших дослідницьких здобутків:

1. Відтворення цілісної картини організаційних основ галузевої науки від 1920 р. до сьогодення ;
2. Розробка періодизації становлення й розвитку вітчизняного сільського господарства та його науково-освітнього забезпечення;
3. Повернення на пантеони слави України не один десяток імен вчених, а також окремих інституцій, що словом і ділом її прославили на ниві агрономії та тваринництва;
4. Створення цілісної організаційної картини щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України за період 1917–1940 роки.

Не менш значущі й інші історичні розвідки для ствердження місця української нації у світовому цивілізаційному просторі, що принижувалося за радянської доби.

Маю сподівання, що нові відкриття та перемоги навіть світового рівня на ниві сільськогосподарської науки у Національній академії аграрних наук України ще попереду. Це повною мірою стосується і благородної копіткої праці співробітників Центру історії аграрної науки ДНСГБ НААН.

Список використаної літератури

1. *Зубець М. В.* Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України / М. В. Зубець. – К. : Аграр. наука, 1999. – 56 с.
2. *Баутин В. М.* Петровская (Тимирязевская) академия : начало (1865–1873) / В. М. Баутин, В. В. Казарезов. – М. : ФГНУ «Росинформагротек», 2005. – Т. 1. – С. 37.
3. *Вербин А. А.* Очерки по развитию отечественной агрономии : введение в агрономию / А. А. Вербин. – М. : Сов. наука, 1958. – С. 2.
4. *Енкен Б. К.* Развитие опытного дела в России и его современное положение (докл. помощ. директора Харьковской областной с.-х. селекционной станции) / Б. К. Енкен ; Полтавское общ-во сел. хоз-ва. – Полтава, 1912. – С. 1.
5. *Речь И. А. Стебута* // Труды 1-го съезда деятелей по сельскохозяйственному опытному делу в С.-Петербурге с 13 по 19 декабря 1901 г. – СПб. : Типогр. В. Киршбаума, 1902. – Ч. 1 : Протоколы заседаний съезда. – С. 11.
6. *Недокучаев Н. К.* Опытное дело в полеводстве : теория и практика / Н. К. Недокучаев. – М. : Госиздат им. Н. Бухарина, 1929. – С. 9–19.
7. *Вергунов В. А.* Полтавське дослідне поле : становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 28).
8. *Елина О. Ю.* Наука для сельского хозяйства в Российской империи : формы патронажа / О. Ю. Елина // Социальная история отечественной науки и техники / Всерос. ин-т истории естествознания и техники РАН. – 1995. – № 1. – С. 40–63.
9. *Баутин В. М.* Петровская (Тимирязевская) академия : начало (1865–1873) / В. М. Баутин, В. В. Казарезов. – М. : ФГНУ «Росинформагротек», 2005. – Т. 1. – С. 19.
10. *Власюк П. А.* Содружество русских и украинских ученых в развитие сельскохозяйственных наук / П. А. Власюк // Науч. тр. Отд-ния с.-х. наук АН УССР. – К., 1956. – С. 3–15.
11. *Докучаев В. В.* Сочинения / В. В. Докучаев. – М. : АН СССР, 1953. – Т. 7. – С. 258.
12. *Вергунов В. А.* Агрономія і становлення науки про тваринництво на теренах України та Франції (друга половина XVIII ст. – 1920 рік) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 280 с. – [текст рос. мовою]. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 33).
13. *Вергунов В. А.* Зародження і початкові етапи розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Наука та наукознавство. – 2003. – № 2. – С. 101–107.
14. *Чайка Н. Г.* Становлення та розвиток наукових установ при сільськогосподарських товариствах Правобережної України (друга половина

XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Н. Г. Чайка. – К., 2005. – 22, [0,9] с.

15. *Вергунов В. В.* Перші Всеросійські та місцеві з'їзди діячів сільськогосподарської дослідної справи : організація, напрямки роботи, значення / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, ДНСГБ ; редкол. : О. Я. Пилипчук. – К., 2002. – – Вип. 7. – С. 18–22.

16. *Вергунов В. А.* Роль Франції та династії Симиренків на становлення й розвиток бурякоцукрового виробництва та дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Землеробство : зб. наук. пр. / ННЦ «Ін-т землеробства НААН». – Чабани, 2009. – Спецвип. – С. 158–183.

17. *Вергунов В. А.* Передумови зародження, становлення й розвитку науково-освітньої меліораційної справи на українських землях / В. А. Вергунов // Меліорація і водне гоп-во : міжвід. темат. наук. зб. / УААН, Ін-т гідротехніки і меліорації. – К. : Аграрна наука, 2009. – Вип. 97. – С. 281–308.

18. *Вергунов В. А.* Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 19).

19. *Пшеничний Н. І.* До історії розвитку сільськогосподарської науки і дослідної справи на Україні / Н. І. Пшеничний // Вісник сільськогосподарської науки. – 1972. – № 12. – С. 38–46.

20. *Філіповський О.* Сільськогосподарська дослідна справа : підруч. для вищ. шкіл / О. Філіповський. – К. : Книгоспілка, 1928. – С. 15.

21. *Професор Богданов Сергій Михайлович (1859–1920) : бібліогр. покажч. наук. праць за 1883–1917 роки / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, С. М. Сіряченко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2006. – 142 с. : порт. – (Серія «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 15).*

22. *Вергунов В. А.* Професор С. М. Богданов – видатний організатор сільськогосподарської наукової та науково-освітньої агрономії / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, ДНСГБ ; редкол. : О. А. Пилипчук та ін. – К., 2005. – С. 46–61.

23. *Вергунов В. А.* Петр Васильевич Будрин – ученый-аграрий (1857–1939) / В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко ; отв. ред. А. А. Созинов. – М. : Наука, 2004. – 188 с.

24. *Вергунов В. А.* Шиндлер Камілл Гаврилович (1869–1940) / В. А. Вергунов // Видатні постаті України : біогр. довід. / Г. В. Щокін, М. Ф. Головатий, В. А. Гайченко та ін. – 2-ге вид., доп. – К. : МАУП ; Кн. Палата України, 2006. – С. 1403–1405.

25. *Коваленко Н. П.* Історичний досвід реформування галузі землеробства Полтавщини (на прикладі реформи 1861 року) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. с.-г. наук : спец. : 06.01.01 «Загальне землеробство» / Н. П. Коваленко ; Ін-т землеробства УААН. – К., 1997. – 16 с.

26. *Вергунов В. А.* Обласна організація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: еволюція теорії та практики / В. А. Вергунов // Питання історії науки і техніки. – 2007. – № 2. – С. 40–48.

27. *Філіповський О.* Сільськогосподарська дослідна справа: підруч. для вищ. шкіл / О. Філіповський. – [К]. : Книгоспілка, 1928. – 186 с.

28. *Постанова РНК УСРР «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук»* // Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. – № 18 (4 черв.). – Арк. 389, 390.

29. *Об организации Всесоюзной Академии Сельскохозяйственных Наук имени В. И. Ленина* / Известия ЦИК Союза ССР и ВЦИК. – 1929. – № 145 (28 июня).

30. *Вольф Мойсей Михайлович (1880–1933): біобібліогр. покажч. наук. праць за 1910–1930 роки* / уклад.: В. А. Вергунов, Т. Р. Грищенко; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2011. – 150 с. – (Серія «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 43).

31. *Вергунов В. А.* Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз (до 75-річчя створення Української академії аграрних наук) / В. А. Вергунов // Нариси з історії природознавства і техніки. – 2005. – Вип. 45. – С. 167–182.

32. *Терниченко А.* Курс хліборобства: підруч. для серед. і нижчих с.-г. шкіл і агр. курсів / А. Терниченко. – К.: Т-во «Український агроном», 1918. – Ч. 1. Грунтознавство. – 109 с.

33. *Терниченко А.* Курс хліборобства: підруч. для серед. і нижчих с.-г. шкіл і агр. курсів / А. Терниченко. – К.: Т-во «Український агроном», 1918. – Ч. 2 Загальне хліборобство. – 152 с.

34. *Яната О. А.* Час заснувати Українську академію наук сільськогосподарських / О. А. Яната // Наука та техніка. – 1925. – № 2. – С. 45–49.

35. *Наказ Міністерства земельних справ 1 листопада 1918 року.* Ч. 162. – ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 202.

36. *Наказ Міністра земельних справ 16 листопада 1918 року.* Ч. 172. – ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 216.

37. *Архів управління СБ України в Харківській області, од. зб. 09639, [т. 1. – інформація в конверті].*

38. *Матеріали до організації Всеукраїнської Сільсько-Господарської Академії* / Київський С.-Г. ін.-т. – К., 1926. – Вип. 1. – 120 с.

39. *Петренко Н.* Утворення Науково-Консультаційної Ради / Н. Петренко // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. – 1928. – Т. 5, № 2. – С. 135–137.

40. *Протокол № 11/664 Заступника Ради Народних Комісарів УСРР з 3 квітня 1930 року м. Харків.* – ЦДАВО України, ф. 2, оп. 5, спр. 1353, арк. 18–19.

41. *Справа А. М. Сліпанського.* – Державний архів Харківської області, ф. ФР 6452, оп. 3.

42. *Приказ № 167 Народного Комиссара земледелия УССР Пачерного.* – ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 2, спр. 57, арк. 71.

43. *О первом* составе действительных членов Всесоюзной академии сельскохозяйственных наук имени В. И. Ленина // Российская академия сельскохозяйственных наук : биогр. энцикл. / Россемхозакадемия. – М., 2004. – С. 8. – (Материалы к библиогр. академического состава Россельхозакадемии).

44. *Об организации* колхозных хат-лабораторий : постановление № 165 Народного комиссариата земледелия УССР от 16 апреля 1934 г. // Гомон Ю. Хата-лаборатория в колхозе / Ю. Гомон. – Х. : Укрсельхозгиз, 1934. – С. 58–59.

45. *Вергунов В. А.* Всесоюзный научно-исследовательский институт научных методов посева (1936–1941): забытая страница отечественной агрономии / В. А. Вергунов // Наука и техника : вопросы истории и теории : тез. XXVIII междунар. конф. СПб. отд-ние Нац. ком. по истории и философии науки и техники РАН, 26–30 нояб. 2007 г. – СПб. : СПбФ ИИЕТ РАН, 2007. – Вып. 23. – С. 152–153.

46. *Вергунов В. А.* Колгоспна дослідна справа : з історії виникнення / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, ДНСГБ УААН, АН Вищої шк. України ; відп. ред. О. Я. Пилипчук. – 2007. – Вип. 32. – С. 21–33.

47. *Вергунов В. А.* Розвиток сільськогосподарської науки та дослідної справи в Україні (1917–1941 роки) / В. А. Вергунов // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : зб. наук. пр. / НАН, Ін-т історії України, Укр. акад. іст. наук ; редкол. : В. А. Смолій та ін. – К., 2002. – С. 92–95.

48. *Постанови* Ради Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У про організацію в складі АН УРСР Відділу сільськогосподарських наук. – ЦДАВО України, ф. Р–2, оп. 7, спр. 2148, арк. 45. – Оригінал. Машинопис.

49. *Вергунов В. А.* Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи : історико-науковий аналіз (до 75-річчя створення Української академії аграрних наук) / В. А. Вергунов // Нариси з історії природознавства і техніки. – 2005. – Вип. 45. – С. 167–182.

50. *Вергунов В. А.* С. Л. Франкфурт і розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи (1901–1920) / В. А. Вергунов // Історичні записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля ; редкол. : В. П. Михайлюк та ін. – Луганськ, 2006. – Вип. 11. – С. 204–240.

51. *Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування* / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во КММ, 2008. – С. 30.

52. *Вергунов В. А.* Професор С. М. Богданов – видатний організатор вітчизняної наукової та освітньої агрономії / В. А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / Дніпропетровський нац. ун-т, ДНСГБ ; редкол. О. Я. Пилипчук. – К., 2005. – Вип. 22. – С. 46–61.

53. *ЦДАВО України*, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 10–11.

54. *ЦДАВО України*, ф. 1230, оп. 1, спр. 1, арк. 15–17.

55. *Вергунов В. А.* Научная деятельность К. К. Гедройца на Украине / В. А. Вергунов // Агрохимия. – 2010 № 5. – С. 117–121.

56. *Рада Міністрів Української РСР* Постанова № 1556 30 грудня 1956 року «Про організацію Української Академії сільськогосподарських наук при Міністерстві сільського господарства УРСР. – ДАК, ф. Р-1331, оп. 3, спр. 397, арк. 1–3.

57. *Довідка* Міністерству сільського господарства УРСР. (15.06.61 р.). – ЦДАВО України, ф. Р-4861, оп. 1, од. зб. 2797, арк. 74–83.

58. *Постанова* ЦК КП України РМ УРСР 4 травня 1962 року № 487 «Про ліквідацію Української Академії сільськогосподарських наук і утворення в складі Академії наук УРСР Відділу сільськогосподарських наук». – ДАК, Ф. Р-1331, оп. 3, спр. 3021, арк. 1–2.

59. *Постанова* РМ УСРС від 5 січня 1970 р. № 1 «Про Південне відділення ВАСГНІЛ на виконання постанови РМ СРСР від 12 грудня 1969 р. № 945 «Питання Південного відділення ВАСГНІЛ». – ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 13, спр. 5072, арк. 202–203.

60. *Про визнання* такими, що втратили чинність, деяких рішень уряду УРСР у зв'язку із заснуванням Української академії аграрних наук: Постанова Ради Міністрів Української РСР // Зб. Постанов і розпоряджень уряду УРСР. – К. : Політвидав України, 1991. – № 1. – С. 6–7 ; 17–18.

61. *Вергунов В. А.* Історія аграрної науки, освіти і техніки в Україні : ретросп. наук.-доп. бібліогр. покажч. автореф. дисертацій, видань та публікацій, підготовлених у Центрі історії аграр. науки ДНСГБ НААН (2001–2011 рр.) / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2011. – 385 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 50).